

In memoriam

Krista Aru

1. VIII 1958 – 25. II 2025

Erakordne ja pühakojas tava-
tult sünnis oli see kestev aplaus,
millega rahvas 28. veebruaril saa-
tis Pauluse kirikus viimsele tee-
le museoloogi ja kultuuriloolase,
äsjase Tartu linna aukodaniku
Krista Aru. Kui ma kirjutan rah-
vas, siis pole see liialdus, vaid
nii ma mõtlengi. Nii oli ja nii on
Krista puhul kohane.

Vist eelmisel talvel, ühel ilu-
sal lumisel ja külmal õhtul seisin
Vanemuise tänava ääres Mati
Karmini loodud Juri Lotmani
kuju juures ja märkasid midagi
kummalist. Ma nägin korraga
Hannes Varblast ja Kurt Vonne-
gutti, neist esimene Tartu vaimu
paleust kandnud poeet ja teine
New Yorgis elanud maailma-
kirjanik. Ei, see polnud mingi
ilmutus, nägemus ega ilmsiuni.
Nende meeste selgesti äratunta-
vad, Ilmar Kruusamäe maalitud

portreed olid raamatukogu direktori valgustatud kabineti seinal ja paistsid Lotmani
juurde kenasti kätte. See oli üks sellistest hetkedest, mil võis tunda, et Tartu on üht-
viisi nii maailmalinn kui ka meie rahvuslik kants, kus asub meie tähtsaim ja vanim
ülikool ning kus on meie ühendusi maailmaga hoidev teadusraamatukogu ning
rahvuslikku kultuuri – nii vaimset, pärimuslikku kui esemelist – talletavad ja elav-
davad mäluasutused: Eesti Kirjandusmuuseum samal tänaval raamatukogu lähedal
ja Eesti Rahva Muuseum Raadil. Ehk siis need kolm olulist ja kesket mäluasutust,
mille juhiks on olnud Krista Aru: Eesti Kirjandusmuuseumi direktor 1995–2005, Eesti
Rahva Muuseumi direktor eriti keerulistel majanduslikku ja projekteerivat mõtlemist
nõudnud aastail 2006–2012 ja Tartu Ülikooli teadusraamatukogu direktor 2019–2024.

*Krista Aru oma raamatu „Jaan Tõnisson – rahvajuht
ja riigivanem“ esitlusel Tartus Eesti Üliõpilaste Seltsis
2019. aasta novembrikuus.*

Foto: Helina Tamman, Rahvusarhiiv

Korralduslikku oli juhiomadustega Krista Aru elus rohkesti, tema otsustavat häält jagus nii Eesti Rahvusringhäälingu ja kultuuriasutuste nõukogudesse, teaduse rahastamisega tegelevatesse programmidesse ja agentuuri kui Riigikogusse, mille koosseisu kuulus ta 2015–2019.

Püüdkem seda elu ja tööd ajas põgusalt kaardistada alates sellest, kui Ida-Virumaalt Pagarist pärit Krista Muldma tuli 1973. aastal noore tütarlapsena Tartusse ja astus Johannes Semperi nimelisse Tartu 8. Keskkooli, kus õpetajaks oli legendaarne Vello Saage. Edasi viis tee Tartu Riikliku Ülikooli, mille Krista lõpetas 1981. aastal ajakirjanduse erialal *cum laude*. 1992. aastal sai ta teadusmagistri kraadi eesti kirjanduse alal, töö teemaks oli „Eesti ajakirjandus ja selle kirjandusosa sajandivahe- tusel (1896–1907)“, juhendajaks Krista elus olulisim õpetaja professor Juhan Peegel. Aastatel 1981–1993 töötas Krista Tartu ülikooli ajakirjanduse osakonna ajakirjandus- ajaloo assistendi ja lektorina ning aastatel 1993–1995 oli ta Q Raadio peatoimetaja. Need ametid nõudsid lisaks teadmistele ka selget ja veenvat kõneoskust ning seda kõike Kristal jagus kõrgeimal määral.

Kui Eesti Kirjandusmuuseumi direktor aastail 1990–1993 Peeter Olesk kut- suti valitsusse rahvastikuministriks ja tema järel direktori ajutine kohusetäitja Rutt Hinrikus ei soovinud administratiivsel töö jätkata, asuti otsima sellele ametikohale järglast. Kirjandusmuuseumi teadussekretärina töötanud, praegune Loomingu toimetaja Katrin Raid käis ühes seltskonnas välja mõtte, et direktoriks võiks saada Krista Aru, ja Mart Orav veeniski ta 1995. aasta alguses ära. Kümme aastat hiljem juhtus sama minuga, kuid siis oli nõudlikuks ja veenvaks kõnelejak Krista. Sealt- peale tunnengi end tema ees võlglasena. Eneselegi aru andmata, jagamata suuremat teaduspoliitikast ning teadmata eriti sellest, kuidas suure teadusasutuse administ- reerimine käib, lasin ma Kristal 2005. aasta kevadel enda ära rääkida. Sest Krista üks isikuomadusi oli võime esineda nõudlikult ja veenvalt. Sa pead edasi liikuma, rääkis ta, aga vahest veelgi enam oli seda liikumist vaja temal. Kristast võinuks ju saada ka haridus- ja teadus- või kultuuriminister. Aga ehk seadis siin tõkke tema kuulumatus parteidesse. Ametijärglasena kogesin Kristat kui elavat legendi, kuuldes tihti kõnel- davat eelmisest direktorist, keda seati eeskujuks ja kelle hilisemad käigud muuseumi olid alati sündmused. Sest tal jätkus igale töötajale, igale endisele kolleegile ja kori- doris vastutulijale hea sõna. Mitte niisama suusoojaks, vaid ikka isiklikult ja isiku- päraselt. Krista tundis inimesi ja teadis, milleks keegi on võimeline ja mida igaüks peab tegema, et Eesti kultuur, ajakirjandus ja kirjandus just oma ajaloolisuses rohkem silma paistaks ja kuidas kasvaks meie rahva elujõud. Ta oskas korraldada, vajadusel manitseda ja julgustada ning jagada ülesandeid, kuid suutis seejuures ka ise teha.

Krista tähelepanu ja pühendumine nii inimesele kui oma uurimistele ka kirjatöodes oli jäägitu. Olles ise algataja ja innustaja, aga ka oma tööde keskendu- nud lõpuleviija, paistab tema raamatuis ja artiklites silma austus eelkäijate ja õpeta- jate, valgustajate ja rahvaharijate vastu. Esimese raamatuna ilmus tema sulest 1989. aastal „Professor Juhan Peegli trükitööde nimestik“, viimasena 2022. aastal koos Airi Liimetsa ja Kertu Uriga koostatud pühendusteos „Õpetaja elav sõna“ Vello Saage

100. sünniaastapäevaks. Juhan Peegli juhendamisel valmis 1992. aastal ka Krista magistritöö, millest järgnevate tööde taustal paistab silma tema pilgu fokuseeritus. 1994. aastal ilmus koostöös Juhan Peegli, Sergei Issakovi, Ea Janseni ja Epp Lauguga monograafiline käsitus „Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed: Eesti ajakirjanduse arengust (XVII sajandist XX sajandini)“, 1998. aastal oli ta koguteose „Oskar Kallas: artikleid Oskar Kallase elust ja tööst“ koostaja ja üks autoreid. Koos Aavo Kokaga koostatud „„Päevaleht“ ja tema ajastu“ (2005) sisaldab Krista mahuka ajaloolise ülevaate „„Päevaleht“ 1905–1941. Mälestusi, artikleid ja kommentaare“. Eesti Kirjandusmuuseumi sarja „EKLA töid kirjandusest ja kultuuriloost“ 6. köitena ilmunud monograafia „Üks kirk, kolm mõõdet. Peatükke eesti toimetajakesksest ajakirjandusest: K. A. Hermann, J. Tõnisson, K. Toom“ (2008) sai aluseks Krista doktoritööle „Eesti toimetajakeskne ajakirjandus kodanikuühiskonna kujundaja ja omakultuuri kandjana ajalehe Postimees (1886–1935) näitel“, mis valmis Rein Veidemanni juhendamisel ja kaitssti 2010. aastal Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudis.

Kuna raamatu pealkirjas esineb sõna „kirk“ ja ka Kristat on peetud kirklikuks inimeseks, siis milline kirk ühendas neid kolme mõõdet esindanud Karl August Hermann, Jaan Tõnissoni ja Kusta Toomi? Krista vastab:

Hoolimata kõikidest hariduslikest, sotsiaalsetest jm erinevustest ühendab neid kolme üks ühine kirk (soov, armastus, nõrkus?): tahtmine omada ajakirjanduslikku väljaannet. Kõik kolm said oma tahtmise ja olid pikka aega ajalehe või ajakirja toimetajad ning väljaandjad.¹

Kiusatus on tsiteerida veel raamatu möödunud aegade kaduvust möönvaid ning mõneti õpetlikult kõlama jäävaid lõppsõnu:

Tänase Eesti ajakirjanduses ei tuleks neist kolmest ükski toime. Mitte ainult seepärast, et nad ei oskaks ega suudaks teha ajakirjandust kui äri. Või et nad oleksid liialt vanamoodsad. Eelkõige seetõttu, et Karl August Hermann, Jaan Tõnisson ja Kusta Toom olid oma tegevuses ja kirjutistes siirad ja inimlikud. Nad ei unustanud kunagi, et kirjutasid inimestele. Enamgi veel: nad elasid ka ise seda elu, millest kirutasid. Täielik eluavaldus koos lihtsa inimlikkusega – see oli Karl August Hermann, Jaan Tõnissoni ja Kusta Toomi ajalehtedes ja ajakirjades. Kusagile on see kadumas meie ajast ja seda kajastavast ajakirjandusest. Kumb on siis vaesemaks jäänud – aeg või seda kajastav ajakirjandus?²

Krista Aru kirjatööde krooniks sai aga 2019. aastal Riigikantselei stipendiumi toel valminud kaheköiteline, kokku ligi 1000-leheküljeline monograafia „Jaan Tõnisson – rahvajuht ja riigivanem“, mis ilmus Rahvusrhiivi asutatud riigimeeste elulugude sarjas. Raamatu esitlus toimus Tartus Eesti Üliõpilaste Seltsi majas 18. novembril ehk siis samal päeval, mil sada aastat varem oli Jaan Tõnisson astunud oma tähtsaimasse poliitilisse ametisse, kui temast sai Eesti Vabariigi peaminister ja riigipea.

¹ K. Aru. Üks kirk, kolm mõõdet. Peatükke eesti toimetajakesksest ajakirjandusest: K. A. Hermann, J. Tõnisson, K. Toom. – Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2008, lk 31–32.

² Samas, lk 353.

Kõik suur ja oluline ei pruugi kohe välja paista, seetõttu toogem varjatusest esile veel paar Krista rolli. Esiteks, 19. sajandi Postimehest alguse saanud kiindumus ja kontakt säilis kuni lõpuni, Krista oli Postimehe raamatugrante jagava nõukogu liige ning selleski suhtes olen tema ees võlglane. Meie viimasel kohtumisel mõistis ta mu ebakindlust ja kimbatust ning andis jõudu jätkamiseks. Ja teiseks, kui ajakirja Tuna esimeses numbris ütleb peatoimetaja Ott Raun, et selle sünnile on kaasa elanud Eesti Kirjandusmuuseum, siis oli Krista panuseks tema ettepanekul algatatud rubriik „Kultuuriloolisest arhiivist“, mida Eesti Kultuuriloolise Arhiivi teadurid on täitnud erinevate allikapublikatsioonidega, mis on nüüdseks enam kui veerandsajandi jooksul pakkunud nii harivat lugemist kui ka andnud rohkesti rahastusele kaasa aitavaid siisikesi autoritele ja asutusele.

Käimasolevale Eesti Raamatu Aastale elas Krista nõu ja jõuga kaasa. Seda, kuidas tänapäevane eesti rahvas on raamatust, trükisõnast alguse saanud, näitab tema viimaseks jäänud kaastöö siinses Tuna numbris. Essee alustuseks tsiteerib Krista Aino Kallase sõnu 4. detsembril 1938. aastal peetud kõnest: „Austagem, armastagem raamatut! Raamatus on inimkonna elav sõna.“ Ja lõpetab omapoolse palvega: „Andkem raamatule aega!“

Kristale ei olnud antud rohkem aega, kuid see üleskutse jääb kestma.

Eesti Kirjanike Liidu musta laega saalis 19. veebruaril 2021 Jaan Krossi auhinda vastu võttes kõneles Krista vaimukalt sellest, kuidas ta väikest kasvu naisena üritab kahe suure Jaani vahel seista kikivarvule, et vähegi ulatuks neile otsa vaatama. Ent asjata – suurvaimude mõtte edasikandjana oli Krista Aru ka ise suur.

Kirst jäi kirikus suletuks. Ent seal vaatas viimsele hüvastijätule kogunenud rahva poole Ilmar Kruusamäe maalitud Krista Aru portree – sellisena, nagu me teda teadsime ja tundsim: tark ja selge pilk, inimlikult soe, tahtejõuline, nõudlik ja veenev kogu oma olemuses.

Ja veelgi suurem kui elus.

JANIKA KRONBERG

Janika Kronberg, kirjandusteadlane, Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonna esimees, janika@looming.ee.